

DÜNYA DİLLERİ VE TÜRKÇE

Doğan, İsmail; Öztürk Abdulkadir (2016), *Dünya Dilleri ve Türkçe*, Gece Kitaplığı, 248s., ISBN: 978-605-180-482-8

Işlay IŞIKTAŞ SAVA*

Dil Araştırmaları, Güz 2016/19: 241-246

Dünyada dillerin ortaya çıkışı, kaynağı veya kaynakları, gelişimi, sınıflandırılması mensubu olduğu milletin dilinin de dünya dilleri içindeki yeri insanoğlunun ilgisini her dönem çekmiştir. Bu konu hakkında iki önemli kitap dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki *Dilin Tarihi*¹, diğeri de *Dillerin Tarihi*²'dir. Türk dili veya Türkçe lehçeleri ile birlikte bugün yeryüzünde konuşurlarının sayısı ve konuşulduğu alan bakımından dünya dilleri içinde en büyük dillerden birisidir. Dünya dilleri hakkında bazı bilgiler ve Türk dilinin dünya dilleri arasında yapı, kaynak bakımından yeri ile ilgili incelemeler Türkiye'de dilbilimi³ sahasında çıkan kitaplarda yer almaktadır. Ayrıca Türk dilinin tarihi seyri, gelişimi, lehçeleri ve ağızları gibi mevzuları inceleyen, dil aileleri hakkında bilgiler veren Türk Dili Tarihi⁴ kitapları da bulunmaktadır.

Dünyadaki diller, dil aileleri ve Türkçenin bunlar arasındaki yeri hakkında yapılan son çalışmalardan biri de İsmail Doğan ve Abdulkadir Öztürk tarafından kaleme alınan "*Dünya Dilleri ve Türkçe*" adlı kitaptır. Gece kitaplığı yayınevinden çıkan kitabın "Söz Başı"nda dünya dillerinin ortaya çıkışının insanoğlu tarafından kesin bilinemediği için kutsal kitaplardaki bilgiler ve efsanelerden çıkarım yapılarak yorumlandığı ifade edilir. Kitabın içindeki bölümlerin neler olduğu ve sınırları ile yöntemleri hakkında kısaca bilgiler verilir. Ayrıca kitabın içinde bazı mevzular hakkında yazılmış önemli olduğu düşünülen makalelerin de okuma parçası olarak yer aldığı belirtilir.

Kitap "*Dil ve Diller*", "*Dil Aileleri*" ve "*Türk Dili*" adları altında üç ana bölümden oluşmaktadır. *Dil ve Diller* bölümü 10 sayfadır ve içinde "*Dillerin Doğuşu*", "*Ana Dil*", "*Madde Dil*", "*Konuşma Dili*", "*Lehçe*", "*Şive*", "*Ağız*", "*Yazı Dili-Edebi Dil*", "*Özel Diller*", "*Argo*", "*Yapma Diller*" alt başlıkları da yer almaktadır. *Dillerin Doğuşu* 'nda Herodot'tan beri insanların dilin kökeni, doğuşu, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı hakkında araştırmalar yaptığına ve tartışmaların devam ettiğine değinilir. *Madde Dili* 'nde insanların mimikleri, jestleri, herhangi bir maddeye bıraktığı işareti, başka bir ifadeyle yazı ve konuşma harici kullandığı ve mana yüklediği her şekli madde dili olarak nitelendirilir. *Konuşma Dili* 'nin içinde lehçe, şive, ağız terimlerinin batı terminolojisinden farklı bir şekilde kullanıldığı ifade edilir. *Lehçe* 'nin içinde Türkçenin

* Araş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, isilay@gazi.edu.tr

1 Fischer, Steven Roger (2013), Çev. Muhtesim Güvenç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

2 Jonson, Tore (2016), Çev. Mehmet Doğan, Boğaziçi Üniveritesi Yayınevi, İstanbul

3 Bkz. Bayraktar, Nesrin (2006), *Dil Bilimi*, Nobel Yayın Dağıtım / Kerimoğlu, Caner (2014), *Genel Dilbilimine Giriş*, Pegem Akademi, Ankara / Demirci, Kerim (2014.), *Türkoloji İçin Dilbilim*, Konular, Kavramlar, Teoriler, Anı Yayıncılık, Ankara vb. gibi.

4 Caferoğlu, Ahmet (2016 son baskı), *Türk Dili Tarihi* Altınordu Yayınevi / Ercilasun, Ahmet Bican (2004), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara / Akar, Ali (2014), *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Neşriyat vb. gibi.

Çuvaş ve Yakut lehçelerinin olduğuna ve bazı bilim adamlarının buna katılmadığına değinilerek Türk Lehçelerinin dört ana grupta toplandığı belirtilir. Bunlar a) Oğuz Grubu, b) Kıpçak Grubu, c) Karluk Grubu, d) Güney Sibirya Grubu'dur. *Özel Diller 'de* bu dil belli bir meslek grubunun kendine has olan dil olarak tanımlanır ve öğretmenlerin, askerlerin, doktorların kendi aralarında kullandıkları dili örnek gösterilir. *Argo*'da ise Argo'nun da toplumda belli kesimlerin kendi aralarında kullandıkları dil olmakla birlikte kelimelerin bozularak, küfürle birleştirilerek işletildiğine dikkat çekilir. Yapma Diller'de Polonyalı L.L. Zamenhof'un ortaya koyduğu Esperanto'ya ve Mehmet Muhiddin'in yapma dil teklifine değinilir (s.1-10).

Dil Aileleri adlı ikinci bölüm kendi içinde önce A) *Yapı Bakımından Dil Aileleri*, B) *Kaynakları Bakımından Dil Aileleri* adıyla iki alt başlığa ayrılır. *Yapı Bakımından Dil Aileleri* 'nde yeryüzündeki dillerin morfolojik tasnifini ilk kez Alman dilbilimci August Schleicher'in yaptığı ve üçe ayırdığı bilgisi verilir. Bunlar Tek Heceli Diller, Eklemeli Diller ve Bükümlü Diller'dir. *Kaynakları Bakımından Dil Aileleri* 'nde öncelikle "Büyük Dil Aileleri Teorileri" hakkında bilgi vermenin doğru olacağı belirtildikten sonra Nostratik Teorisi ve Avrasyatik Teorisi açıklanır, hangi dillerin bu gruplara dâhil olduğu belirtilir. Ardından aşağıda belirtilen 11 dil grubu sırasıyla ve kendi içlerinde onları oluşturan diller belirtilerek açıklanır.

- I. Hint-Avrupa Dilleri
  - A. Eski Anadolu (Hitit)
  - B. Hint-İran
  - C. Tohar
  - D. Trakya –Friky-Makedon-İllirya
  - E. Helen (Grek)
  - F. Venedik-Messap
  - G. Arnavut
  - H. Ligur-Sikul (İtalo-Kelt)
  - I. Cermen (Germen-German)
  - J. Baltık-Slav
  - K. Ermeni
- II. Hami-Sami Dilleri
  - A. Etiyopyaca
  - B. Modern Güney Arap Dili
    - B.I. Arapça
    - B.II. Şayhad
    - B.III. İbranice
    - B.IV. Ugaritçe
    - B.V. Aramice
    - B.VI. Eblanca
    - B.VII. Akadca

- III. Çin-Tibet Dilleri
- IV. Bantu Dilleri
- V. Kafkas Dilleri
  - A. Kuzey Kafkas Halkları ve Dilleri
    - A.I. Abhazlar
    - A.II. Çerkesler
    - A.III. Vaynahlar (Çeçen-İnguşlar)
    - A.IV. Ubıhlar
    - A.V. Dağıstanlılar
    - A.VI. Turaniler
      - a) Karaçay-Malkarlar
      - b) Nogaylar
      - c) Kumuklar
    - A.VII. İndo-Cermenler
    - A.VII.Osetler
  - B. Güney Kafkas Halkları ve Dilleri
    - B.I. Gürcüler
    - B.II. Ermeniler
- VI. Hoin-Şan Dilleri
- VII. Eskimo-Aleut Dilleri
- VIII. Amerika Kıtası Dilleri
  - A. Kuzey Amerika Yerlileri ve Dilleri
  - B. Orta Amerika ve Meksika Yerlileri Dilleri
  - C. Güney Amerika Yerlileri ve Dilleri
- IX. Afrika Kıtası Dilleri
- X. Avustralya Kıtası Dilleri
- XI. Ural-Altay Dilleri
  - Türk Dili
    - o Altay çağı
    - o Eski Türkçe Çağı
      - ❖ Eski Batı Türkçesi
        - a) Avarlar ve Avar Türkçesi
        - b) Hazarlar ve Hazar Türkçesi
        - c) Eski Bulgarlar ve Bulgar Türkçesi
      - ❖ Eski Doğu Türkçesi
        - a) Köktürkler ve Köktürkçe
        - b) Uygurlar ve Uygurca

o Orta Türkçe Çağı

- Karahanlı Türkçesi
- Harezmi Türkçesi
- Kuman-Kıpçak Türkçesi
- Eski Anadolu Türkçesi
- Bilinmeyen Orta Asya Türk Lehçeleri
- Çağatay Türkçesi
- Uygur Türkçesi

o Yeni Türkçe Çağı

o Modern Türkçe

- Çuvaş Türkçesi
- Yakut Türkçesi
- Eski Doğu Türkçesi
  - ❖ Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubu
  - ❖ Güney Batı (Oğuz) Grubu
  - ❖ Doğu (Özbek-Uygur) Grubu
  - ❖ Kuzey-Güney (Sibirya) Grubu
  - ❖ Türkiye Türkçesi

Ural Altay Dil Aileleri'nin başlı altında *Fin-Ugor, Türk-Tatar, Smoyetler, Moğol-Mançu, Tunguz, Karadeniz ile Hazar Arasında Yaşayanlar* adıyla dil ailesinin kolları hakkında bilgi verilir. Ardından Şçerbak'ın "*Türk-Moğol Dil İlişkileri*", İsmail Doğan'ın "*Ayu, Kore, Japon Dili ile Türkçe Ortaklığı Çalışmalarından Hareketle Altayistik Karşıtı Düşünceler*", "*Maya Dilinin Işığında Türk Dil Ailesi Teorisi Ne Olmalıdır?*", "*Büyük Türk Dili Ailesi Teorisi*" adı makaleleri okuyucuyla paylaşılır (s.108-183).

Türk Dili başlığının altında Altay Çağı'nda bu dönemin "Ana Altayca" diye adlandırılan karanlık bir dönem olduğu ve Türk-Moğol dil birliği olarak da nitelendirildiği ifade edilir. Ana Doğu Altayca, Ana Batı Altayca hakkında kısaca bilgiler verildikten sonra Osman Nedim Tuna'nın Türkçenin Altay Dilleriyle mukayesesi ile Türkçenin Avrupa Dilleriyle Mukayesesi burada nakledilir (s.185-187).

Türkçenin Altay Dilleriyle mukayesesi

Türk Dili : M.S. 687-692 Çoyren (veya Çoyrın) yazıtı. Bu tarihi bilinen en eski yazıtımızdır.

Japonca : M.S. 712 Nihon Şoki

Moğolca : M.S. 1225 Yesunke Mergen Taşı

Tunguzca : M.S. 1413 (Çuçen Diline ait bir vesika)

Korece : M.S. 1443'ten başlayan 15. yüzyıla ait vesikalar.

Türkçenin Avrupa Dilleriyle Mukayesesi

İngilizce	: M.S. 8. yüzyıla ait kısa bir vesika
Fransızca-Almanca Strasbourg anlaşması	: M.S. 843 yılında iki kardeş arasında yapılan Serment de Strasbourg anlaşması
Macarca	: En eski vesikası 1057 tarihli Tihanyi Vakıfnamesidir.
Fince	: En eski vesikaları tarihi bilinmeyen bir İncil tercümesidir.

Eski Türkçe Çağı'nda bu dönemin Ana Altaycadan ayrılmış olan Türkçenin bağımsız olmaya başladığı dönem olduğuna değinilir ve iki alt başlıkta incelenir. Bu başlıklardan ilki *Eski Batı Türkçesi*'dir, ilk Türkçe çağı dönemi olarak da nitelendirilmektedir. Bu dönem de kendi içinde üç gruba ayrılır: a) Avarlar ve Avar Türkçesi, b) Hazarlar ve Hazar Türkçesi, c) Eski Bulgarlar ve Bulgar Türkçesi. Burada üç grup hakkında bilgiler verilir. Başlıklardan ikincisi *Eski Doğu Türkçesi*'dir. Daha çok Eski Türkçe terimiyle ifade edilen dönemin 7-11. yüzyıllar arasında oluşuna değinilir. Eski Türkçenin içinde a) Köktürkler ve Köktürkçe, b) Uygurlar ve Uygurca alt başlıkları yer almaktadır. Bu başlıkların altında bu dönemler ve eserleri hakkında bilgiler verilmektedir (s.187-202).

Orta Türkçe Çağı'nda kesin bir tarihlendirme olmamakla beraber 11-16.yüzyılları kapsayan bir dönemi ifade ettiği belirtilir. Orta Türkçenin içinde Karahanlı, Harezmi, Kuman-Kıpçak, Eski Anadolu ve Eski Azeri, Bilinmeyen Orta Asya Türk Lehçeleri, Çağatay, Uygur yazı dilleri olmak üzere yedi dönemi bulunduğu dile getirilir. Bu dönemler, özellikleri ve eserleri, edipleri ile okuyucuya açıklanır. *Bilinmeyen Orta Asya Türk Lehçeleri* başlığının altında, Eski Anadolu Türkçesi eserleri arasında bazı eserler karışık dille yazıldığı ve bu döneme ait eserlerdeki fonetik-morfolojik farklılıkların, karışıklıkların, alternans kullanımlarının bu eserlere "Karışık Dilli Eserler" adının verilmesine sebep olduğu okuyucuya izah edilir (s.222). Yazarlar, Osman Nedim Tuna'nın bu eserlerin dilinin tesadüfen böyle olmadığı ve farklı bir yazı dili olması gerektiği görüşünden hareketle bu yazı diline "Bilinmeyen Orta Asya Türk Lehçeleri" adını verdiklerini belirtir. Bu dilin en önemli eserlerini şöyle sıralarlar: Oğuz Kağan Destanı, Kutadgu Bilig'in Giriş kısmı, Ongut Mezar Taşları. Ayrıca yazarlar bu karışık dilli eserlere Ali'nin Kıssa-i Yusuf, Kuduri Tercümesi, Şerhü'l Menar, Kitab el Feraiz, Behçetü'l Hadaik fi mevzeti'l Halaik, Kitab-ı Güzide gibi eserlerin de bu karışık dilli eserlere katılması gerektiğini söylerler.

Yeni Türkçe Çağı'nda Orta Türkçenin Modern Türkçeye geçiş aşamadındaki evresine Yeni Türkçe denildiği, 17. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında devam eden sınırlarının kesin olarak ayrılmayacağını belirtildiği dönem olarak gösterilir. Bu döneme Eski Türkçeye ile Selçuklu/Osmanlı Türkçesi örnek gösterilir.

Modern Türkçe'de başlığında anlatılan dönemin, Çağdaş Türkçe veya Modern Türkçe tabiri ile karşılandığı; 20. yüzyılda konuşulan ve yazılan Türk Lehçe, şive ve yazı dilleri için kullanıldığı belirtilir. Ardından da *Kuzey-Batı (Kıpçak) Grubu*, *Güney Batı (Oğuz) Grubu*, *Doğu (Özbek-Uygur) Grubu*, *Kuzey-Güney (Sibirya) Grubu*, *Türkiye Türkçesi* başlıklarında bilgiler verilir. Kitap, Kaynakça kısmıyla son bulur.

Yukarıda içindeki bölümler hakkında bilgiler vermeye çalıştığımız kitap, dünya dillerini açıklarken Türkçenin onlar içindeki yeri üzerine fikir yürüten, okuyucusuna

mevzu hakkında okuması için o mevzuyla ilgili makaleleri paylaşan bir kitaptır. Dünya dilleri ve dillerin kökenleri hakkında yapılmış diğer çalışmalarla birlikte incelenip okunduğunda Türkoloji için bütünlüyci mahiyette düşünülmesi gereken bir eserdir. Çalışmalarından ve Türklük bilimine yaptıkları katkılarında dolayı Prof. Dr. İsmail Doğan ve Yard. Doç Dr. Abdulkadir Öztürk'e teşekkür ederiz.